

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hâcib, *‘Akıde*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1702/2, vr. 79^b-80^a; Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Fazl, *Tahrîrü'l-me-tâlib*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1702/1; Senûsî, *‘Umdetü ehli't-tevfiq*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2430, vr. 87^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1157; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 94; *İzâhu'l-meknûn*, I, 186; *Hedîyyetü'l-‘ârifîn*, I, 655; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 539.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

el-AKİDETÜ'n-NİZÂMİYYE

(العقيدة النظامية)

Eş'arî âlimlerinden Ebû'l-Meâlî
el-Cüveynî'nin
(ö. 478/1085)
akaid dair risâlesi.

Cüveynî'nin Nizâmülmülk'e takdim etmek üzere yazdığı için *el-‘Akıdetü'n-Nizâmîyye fî erkânî'l-İslâmîyye* adını verdiği eserin aslı, adından da anlaşılacağı üzere, temel itikad ve fıkıh konularını ihtiva etmekteydi. Eser Cüveynî'den Gazzâlî'ye, ondan da Eş'arî kelâmcılarından Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye geçmiş, İbnü'l-Arabî kitaptan Şâfiîler dışındaki müslümanların da faydalanmalarını sağlamak düşüncesiyle fıkıh konularını çıkararak geri kalan kısmını müstakil bir akaid risâlesi haline getirmiş ve eser onun ihtisar etmiş olduğu bu yeni şekliyle günümüze kadar gelmiştir (bk. Ammar Tâlibî, I, 259).

el-‘Akıdetü'n-Nizâmîyye, klasik kelâm kitaplarından farklı bir üslup taşır. Cüveynî, *eş-Şâmil* ve *el-İrşâd*'ını kelâm metoduna göre telif ettiği halde, ashap ve tâbiînin akaid konularında te'vile başvurmuş olmalarını dikkate alarak *el-‘Akıdetü'n-Nizâmîyye*'de bu selef metodunu seçmiş, temel ilke olarak teslimiyeti (tefvîz*) benimsemiştir. Risâlede akli hükümlerle zarûrât-ı dîniyye* nin yer aldığı bir girişten sonra ilâhiyyât*, nübüvât* ve sem'îyyât* bahisleri incelenmiş, Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak ortaya konan genel prensipler yer yer hadislere dayandırılmıştır. Haberî sıfatları te'vil etmemekle beraber teşbih* ve tecsîm* den de kaçınan müellif, "ciltler dolusu kitaplarla ifade edilecek bilgilerden daha faydalı" diye nitelendirdiği "âlemin hudûsü" konusunu, tabiatçı filozofların görüşlerini de dikkate alarak çağdaşlarına nisbetle orijinal bir tarzda işlemiş; ilâhiyyât ve kulların fiilleri konularında Mu'tezile'yi, nübüvât kısmında ise Brahmanizm'i tenkit et-

miş; Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken Kur'an'ın i'câz yönünü, Allah Teâlâ'nın insanları Kur'an'ın benzerini meydana getirme gücünden yok-sun bırakması (sarfe*) ile izah etmiştir.

Cüveynî'nin son eseri olan *el-‘Akıdetü'n-Nizâmîyye*, onun kelâm metodu karşısındaki son tavrına ışık tutması bakımından büyük önem taşır. Risâlenin Ebû Bekir İbnü'l-Arabî hattıyla yazılan nüshası Escorial Kütüphanesi'nde mevcuttur (bk. Brockelmann, I, 673). Bu nüsha, M. Zâhid Kevserî tarafından bir mukaddimeyle birlikte, yer yer tenkitler ve şerh mahiyetinde notlar konulmak suretiyle ilk defa 1948'de Kahire'de yayımlanmıştır. Daha sonra Ahmed Hicâzî es-Sekkâ eseri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki bir nüshasıyla (III. Ahmed, nr. 1237) Kevserî neşrini karşılaştırıp metnini ayrıntılı bir şekilde tahlil ederek yeniden yayımlamıştır (Kahire 1398/1978). Eser Helmut Klopfer tarafından Almanca'ya çevrilmiştir (1958).

BİBLİYOGRAFYA :

Sübkî, *Tabakât*, V, 191; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 673; M. Zâhid Kevserî, *el-‘Akıdetü'n-Nizâmîyye* [Cüveynî], Kahire 1367/1948, Giriş, s. 3-6; Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, *a.e.*, Kahire 1398/1978, Giriş, s. 3; Ammâr Tâlibî, *Âra'ü Ebî Bekr b. el-‘Arabî*, Cezayir, ts. (eş-Şirketü'l-Vataniyye), I, 259.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

AKİDETÜ's-SENÜSİ

(bk. AKÂİDÜ's-SENÜSİ).

el-AKİDETÜ's-ŞEYBÂNİYYE

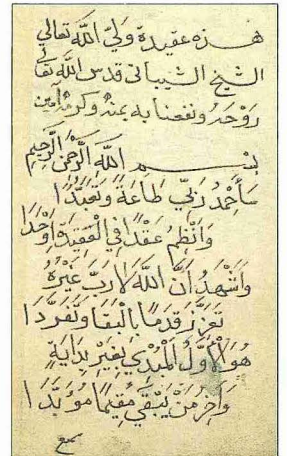
(العقيدة الشيبانية)

Kâdiriyye tarikatı şeyhlerinden
Ebû Muhammed Yûnus
b. Yûsuf eş-Şeybânî'nin
(ö. 619/1222)

akaid dair manzum risâlesi.

Kâtip Çelebi, *el-‘Akıdetü's-Şeybâniyye*'yi İmâm-ı Âzam'ın öğrencisi Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye (ö. 187/803) nisbet eder (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142). Brockelmann ve Fuat Sezgin de aynı görüşü paylaşırlar (bk. *GAL Suppl.*, I, 291; *GAS*, I, 432). Ne var ki İmâm Muhammed'in hayatı ve eserlerinden bahseden tabakat kitapları ona ait böyle bir risâlenin varlığından söz etmemektedir (bk. Saymerî, s. 120-130; Kureşî, III, 122-127; Leknevî, s. 163). İmâm Muhammed hakkında bir monografi yazan M. Zâhid Kevserî de onun eserleri arasında *el-‘Akı-*

detü's-Şeybâniyye'yi zikretmemektedir (bk. *Bulâğu'l-emânî*, s. 77-85). Risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 3001/2) bulunan nüshasının müstensihî Muhammed b. Ali es-Sirmânî eş-Şâfiî el-Kâdirî, "Bu, veliyyullah Şeyh Şeybânî'nin (kaddesallahu rûhah) akidesidir" demektedir. Başka bir yazmanın müstensihî olan Osman b. Yahyâ da müellif adını Şeyh Şeybânî şeklinde kaydetmektedir (Pertev Paşa Ktp., nr. 626, vr. 346^a). "Şeyh", "veliyyullah", "kaddesallahu rûhah" gibi unvan ve ifadelerin genellikle sûfiler hakkında kullanıldığı göz önüne alındığında, kaynaklarda *el-‘Akıdetü's-Şeybâniyye* adıyla bilinen risâlenin fakih olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye değil, mutasavvıf olarak tanınan Şeyh Ebû Muhammed Yûnus b. Yûsuf eş-Şeybânî'ye ait olması ihtimali ağırlık kazanır. Nitekim risâlede yer alan bazı ifadeler de bu görüşü teyit edici mahiyettedir. Meselâ risâlenin sonunda "Bu, imamımız Şâfiî'nin, ayrıca Mâlik, Nu'mân ve Ahmed'in itikadıdır" tarzında yer alan cümle, eserin 187 (803) yılında vefat eden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin ölümünden ve dört mezhebin ortaya çıkıp yerleşmesinden sonra kaleme alındığını göstermektedir. Müellifin İmâm Şâfiî'ye özellikle dua etmesi, risâlenin bilinebilen ilk şerhinin oldukça geç bir dönemde (aş. bk.) yapılması sadece Şâfiî âlimleri tarafından şerhedilmesi ve rü'yetullah* konusunda tasavvufî bir anlayışı ihtiva etmesi de eserin, Hanefî mezhebinin müctehid imamlarından olan Şeybânî tarafından yazılmasını imkânsız kılmaktadır. Ayrıca risâlede yer alan ve Hz. Peygamber'in Allah'ı dünyada gördüğünü benimseyen görüşün, İmâm Muhammed'in itikadî fikirlerini nakleden *el-‘Akıdetü't-Taḥâviyye*

el-‘Akıdetü's-Şeybâniyye'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3001/2, vr. 3^b)